

TONSKO SNIMANJE ROČIŠTA U SVJETLU DIGITALNE TRANSFORMACIJE

Prof. dr. sc. Alan Uzelac

Prilog panel raspravi Centra Miko Tripalo

12. svibanj 2025.

1. Uvod

Moj doprinos raspravi strukturirao bih u tri dijela. Prvi se tiče **općeg konteksta**, to jest razloga zašto danas govorimo o ovoj temi. Drugi je vezan uz važnost digitalnog zapisivanja sadržaja ročišta u kontekstu **ostvarenja temeljnih procesnih načela**. Treći se odnosi na moja **praktična iskustva** sa snimanjem ročišta koja su relativno bogata, a potječu iz moga praktičnog bavljenja arbitražom, u kojoj sam se susretao sa snimanjem ročišta u posljednjih 20 godina (pregledom svoje arhive, najstariji slučajevi koje sam našao odnosili su se na ročišta iz 2005. godine, što ne znači da ih nisam imao i prije).

Zbog ograničenog vremena, neću govoriti o dvije teme koje bi mogle biti podjednako važne, a to su **analiza koncepta odredbi ZPP-a o zapisnicima i snimanju ročišta**, kao i šira **komparativna analiza posvećena tome kako se ročišta snimaju u drugim europskim i izvaneuropskim državama**. O tome se međutim može nešto reći kasnije u raspravi.

2. Zašto govorimo o snimanju rasprava? O mraku digitalne transformacije u RH

Snimanje sudskih rasprava trebalo bi danas biti **civilizacijski standard za svaki sudski postupak** (uz eventualnu iznimku onih postupaka – ili dijelova sudskih postupaka – koje iz raznih razloga namjerno ne želimo snimiti ili na bilo koji drugi način trajno zapisati). Dokaz te činjenice je da današnje aktivne generacije praktički više ne koriste papir za zapisivanje. Tehnologija snimanja postala je opće pristupačna i proširena. Danas su čak i nogometne utakmice nezamislive bez VAR-a (video snimke, tzv. *video assistant referee*, koju se po potrebi može konzultirati da se provjere odluke sudaca).

U kontekstu digitalne transformacije, činjenica da danas govorimo o snimanju ročišta, a da ga usprkos zakonskim mogućnostima koje su na papiru prisutne već točno petnaest godina, nigdje nema, svjedoči o tome da Hrvatska s digitalnom transformacijom, kao uostalom i s raznim drugim vrstama tranzicija, ima golemih problema. U bitnome, digitalna transformacija nije u pravosuđu ni započela, usprkos raznih fraza sročениh za političku uporabu, kao što su e-pravosuđe, e-spis, e-komunikacija, e-svaštanešto.

Zašto nije ni započela? Digitalna transformacija podrazumijeva **bitnu preobrazbu postupka iz postupka koji je baziran na papiru** kao temeljnom obliku proizvodnje, prezentacije i čuvanja sadržaja relevantnog za sudske postupke, **u postupak u kojem je temeljna takva forma u izvornom digitalnom obliku**.

Citirat ću uvodne riječi novog europskog povjerenika za pravosuđe **Michaela McGratha** u nedavnom obraćanju za ELI (Europski pravni institut iz Beča). On je naveo da

će u njegovom mandatu poseban naglasak biti na digitalizaciji pravosuđa, i to na način da se „postupci bazirani na papirnoj formi **u cijelosti zamijene digitalnim** te da se **kroz digitalizaciju oslobode ljudski resursi** kako bi se moglo usredotočiti na stvarne, temeljne sudačke funkcije“.

O takvom pristupu digitalnoj transformaciji pravosuđa u Hrvatskoj još nema ni govora. Iako je u okviru Ujedinjenih naroda još 1996. godine u Model zakonu o elektroničkoj trgovini stvoren pravni okvir koji **transformira nekadašnji koncept pisane forme** pravnih akata u njegov funkcionalni digitalni ekvivalent, sadržan u pojmu „**zapisa**“ (engl. **record**, a što je sinonim i za „snimku“) – naša pravna praksa i dalje se ponaša kao da je papirni zapis jedini relevantan oblik zapisa. Sudski spisi i dalje su – unatoč sustava e-spis, koji to zapravo i nije – izvorno sadržani u papirnoj formi, iz čega i proizlaze problemi s priznanjem ekvivalentnosti danas u društvu širokoprihvaćenih oblika zapisa u tonskom ili audiovizualnom formatu.

Naravno, u okvirima izvorne digitalne forme, problem s izjednačavanjem vrijednosti tonske snimke i tekstualnog zapisa ne postoji, jer je i u jednom i u drugom slučaju izvornik elektronički stvoren i pohranjen. No, **ako razmišljamo na „papirni“ način, nameće se imperativ prenošenja zapisa u tekst**. Najbolji dokaz papirnatosti našeg razmišljanja je u tome da se čak i naša tribina, kao i neprovedeni zakonski koncept, ograničava na govor o „tonskom snimanju“, kao da je riječ o jedinom obliku snimke. Čini se da smo od početka zarobljeni idejom da se zapisi moraju prije ili poslije prenijeti u tekstualnu formu, pa stoga – za razliku od niza drugih pravosudnih sustava – kod nas nitko i ne govori o video-snimkama ročišta.

Zašto? Jer nitko i ne razmišlja o tome da **digitalna transformacija**, kao što je to natuknuo i povjerenik McGrath, **podrazumijeva napuštanje papirne forme i cjelovitu digitalizaciju postupaka**, koji se jednako valjano mogu voditi online, preko pravosudnih portala i elektroničke komunikacije, s izvornim spisom koji postoji jedino u digitalnoj formi, i u kojem se može bezbolno raditi i bez da se razmijeni i jedan jedini komad papira.

Jednako tako, jasno je da imamo problema i s razumijevanjem svrhe digitalne transformacije pravosuđa. Europski povjerenik za pravosuđe McGrath naglasio je da **svrha digitalizacije trebaju biti uštede, oslobađanje ljudskih resursa i ograničavanje troškova**. Kod nas je digitalna transformacija pravosuđa koncipirana upravo dijametralno suprotno – kao duplikacija formi koja umjesto uštede vremena traži više vremena, a angažira i povećane ljudske resurse te izaziva veće troškove. Npr. jedna analiza rada Trgovačkog suda u Zagrebu pokazala je da nakon uvođenja e-spisa za iste poslove sud troši trećinu više vremena negoli ranije.

Posebno je ilustrativan primjer troškova koje je do sada izazvala višekratna pompozna najava „tonskog snimanja“ koje se potom odlagalo, pa ponovno najavljivalo bez da se ono i ostvari, uz nove izdatke za opremu koja nikada nije i neće biti upotrijebljena. Navodim samo kratku kronologiju:

- **2011.** – u doba prvog mandata ministra Bošnjakovića, donijete su izmjene ZPP-a, uz nove članke 126.a, b i c. koji omogućuju tonsko snimanje ročišta, o čemu bi odlučivao sud sam ili na prijedlog stranaka. Način pohrane trebao se urediti Sudskim poslovníkom, a snimka se morala prenijeti i u pisani oblik u roku od osam dana. No, u prijelaznim je odredbama bilo određeno (čl. 50) da će Ministar na

prijedlog predsjednika suda, donijeti odluku o ispunjavanju uvjeta za korištenje tonskog snimanja ročišta u pojedinom sudu. Takvih odluka nikad nije bilo, navodno zbog nepostojećih tehničkih uvjeta. Inače, na str. 3 prijedloga PZ br. 792 od 2. svibnja 2011. stoji da za provedbu Zakona o izmjenama i dopunama Zakona o parničnom postupku „nije potrebno osigurati dodatna sredstva u državnom proračunu Republike Hrvatske“.

- **2016.** – u doba mandata ministra Šprlje, najavljena je međutim nabava specijaliziranog računalnog programa koji u realnom vremenu pretvara glas u tekst (tvrtka: Newton Technologies Adria, vl. Marko Poljak). Cijena je bila **11 tisuća kuna**, dakle oko **1.500 EUR po kompletu** koji uključuje program i uređaj za diktiranje, ukupno dakle oko **1,1 milijun EUR**.
- **2018.** – u doba drugog mandata ministra Bošnjakovića, potpisan je ugovor o nabavi takvog programskog rješenja, „s pripadajućim specijaliziranim uređajima za diktiranje“ za 800 korisnika (297 u DORH-u, 500 u sudovima i 3 u Ministarstvu), s istim ponuditeljem. Kako se kasnije otkriva, sada pojedini komplet za *speech-to-text-recognition* košta nešto više od **42 tisuće kuna**, tj. oko **4.500 EUR** po kompletu, ukupno oko **3,6 milijuna EUR** (dakle: više od trostruko u odnosu na prethodnu ponudu).
- **2022.** – nabavljeni se kompleti za tonsko snimanje još uvijek ne koriste, sada je vrijeme ministra Malenice, koji u Saboru najavljuje da će „puna primjena tonskog snimanja ročišta dovesti do ubrzavanja postupka i povećanja učinkovitosti pravosudnog sustava“. Zakon o parničnom postupku tada se i mijenja, omogućavajući tonsko snimanje ročišta, bez potrebe nužnog prenošenja u tekst (ja sam djelomično suodgovoran/suzaslužan za to) ali uz odgodu – dok ministar ne utvrdi jesu li ispunjeni tehnički uvjeti za tonsko snimanje ročišta. Odluku ministar nikad nije donio.
- **2023.** – događa se štrajk sudskih namještenika, a osobito sudskih zapisničara. Zanimljivo je da nijednom nije bila problematizirana činjenica da bi postojanje mašinski stvorenih tonskih zapisa ročišta trebalo minimizirati potrebu za zapisničarima, koji su najmnogobrojniji zaposlenici u hrvatskom pravosuđu (cca 4000). Uz snimanje ročišta, sam profil posla „zapisničar“ trebao bi se jednim dijelom napustiti, a drugim dijelom transformirati. O tome međutim nitko ne govori, a štrajk završava povećanjem plaća zapisničara.
- **2024.** – sad je već doba mandata ministra pravosuđa Habijana: raspisuje se novi natječaj za uređaje za tonsko snimanje rasprava. Posao je dobila tvrtka King ICT, a država će uređaje ovaj puta platiti **17,4 milijuna eura**. Naravno, prethodno nabavljeni uređaji nikada nisu bili upotrjebljeni, i sada su manje-više elektronički otpad. Novi uređaji, ako se pođe od istog broja od 800 uređaja, više ne koštaju **42.000 kuna** (tj. cca **5.500 EUR**) po kompletu, nego **oko 22 tisuće EUR** po kompletu. Danas smo saznali da će se kompleti instalirati u 1.500 sudnica, iako nije jasno kako je ta potreba procijenjena, ni otkuda se odjednom pojavila potreba za dvostrukim brojem uređaja.
- **2025.** – 26. ožujka, dakle relativno nedavno, objavljeno je da je Ministarstvo pravosuđa odlučilo **odgoditi snimanje ročišta** do 1. srpnja 2027. godine. Hoće li tada ponovno danas naručeni uređaji već biti zastarjeli, i tvoriti novi digitalni otpad, ostaje za vidjeti.

Ako dakle sve zbrojimo i oduzmemo, vidimo da je tonsko snimanje ročišta u svjetlu (bolje rečeno: u mraku) digitalne transformacije dovelo do negativnih ušteda od nekoliko desetaka milijuna EUR, a da do njega ne samo da nije došlo, nego i neće u doglednoj budućnosti – u kojoj će se možda zaključiti da nam tonsko snimanje sudskih ročišta zapravo i ne treba.

Ako zanemarimo prethodno opisani kontekst, iz kojeg je jasno da se iz domaće političke perspektive više isplati snimanje ročišta stalno uvoditi, negoli ga jednom definitivno uvesti, **moj je stav, međutim, da je snimanje ročišta nužnost**, i da ga je **trebalo uvesti u naše sudnice već pred više desetljeća**.

Dapače, smatram da su **nužne tehničke pretpostavke za tonsko snimanje postojale još 2011.** (kada sam to bio isticao u sličnim raspravama), i da te tehničke pretpostavke postoje u džepovima većine prisutnih u ovoj dvorani, za cijenu znatno manju od 22.000 EUR. Radi se naime o našim mobilnim telefonima, koji uspješno mogu snimati, pohranjivati i reproducirati zvuk u formatima dovoljno kvalitetnim za praktičnu upotrebu (u ovom trenutku snimam našu raspravu, i mogu podijeliti tonski zapis sa svim zainteresiranim).

Inače, ne znam je li slučajno, ili zbog naših subverzivnih stavova o tome da je snimanje ročišta moguće i bez enormnih izdataka, ali moram spomenuti da je nadležno Vijeće Pravosudne akademije odbilo prošlogodišnji prijedlog Katedre za GPP da se u programe obrazovanja za suce za ovu godinu uvede radionica o upravljanju postupkom koja bi se kao jednom od glavnih tema bavila tehnikama snimanja sudskih ročišta.

3. Zašto snimanje ročišta omogućuje punu realizaciju tradicionalnih procesnih ideala i načela?

ZPP polazi od procesnog modela prema kojem bi središnji dio postupka trebala biti **usmena, neposredna, koncentrirana i javna glavna rasprava koja se optimalno treba provesti i okončati na jednom ročištu**. Svi znamo da je taj ideal u praksi realno gotovo napušten. Jedan od važnih, iako ne jedinih razloga za to, jest u načinu zapisivanja sadržaja poduzetih procesnih radnji.

Ako se skoro pola ročišta svodi na prepričavanje sadržaja usmeno poduzetih radnji i izvlačenju njihove biti radi reprodukcije u diktiranom zapisniku, onda se **usmenost zatire već u njenom začetku, a čitav je postupak podešen prema oblikovanju papirnatog sažetka**, zapisnika, koji će i biti jedino relevantan u daljnjem tijeku postupka, jer će, mnogo mjeseci kasnije, biti iskorišten za donošenje odluke i sastavljanje teksta presude.

Naprotiv, ako se rasprava snima, stranke i sud se mogu fokusirati na usmeno raspravljanje, ostvarenje neposredne, kontinuirane i uistinu kontradiktorne rasprave. Javnost u takvom okruženju ima mnogo više smisla, jer se bez tehničkih prekida radi diktiranja može pratiti tijek raspravljanja, ispitivanje dokaznih sredstava – posebno svjedoka i vještaka, a može se, dok se ročište snima, paralelno koristiti drugim audio-vizualnim pomagalima poput prezentacija, tablica, grafova i sličnih instrumenata bez kojih se danas teško može zamisliti svako činjenično utemeljeno izlaganje.

Uz dobru pripremu i planiranje, **snimanje ročišta može doprinijeti i koncentraciji postupka** u smislu redukcije broja ročišta, tj. održavanja rasprave u kontinuitetu, ako treba i nekoliko dana za redom. Jer, uz veću spontanost i manje praznog hoda u

održavanju ročišta, lakše je u kraće vrijeme obaviti posao, a veći je i osjećaj smislenosti i važnosti usmene rasprave za stranke i osobe koje u postupku daju svoje iskaze (svjedoke i vještake), a to može dovesti i do većeg odaziva na pozive na sudska ročišta.

Dodana vrijednost snimanja ročišta sadržana je i u **moгуćnosti mnogo neposrednije kontrole višestupanjskih instanci**, koje u mnogo većem stupnju mogu neposredno reproducirati sadržaj dokaznog postupka i pratiti način postupanja prvostupanjskog suda – a to dovodi i do manje potrebe za ukidanjem i vraćanjem na ponovno odlučivanje prvostupanjskom sudu, a time posljedično vodi i većoj efikasnosti žalbenog postupka.

Ukratko, čak i ako zanemarimo uštede koje se sastoje u nepotrebnosti zapisničara kao tehničkih posrednika u procesu zapisivanja (a te uštede su goleme), snimanje ročišta može ostvariti kvalitetniji, koncentriraniji, ali i ekonomičniji i kraći sudski postupak.

4. O praktičnim iskustvima i rješenjima za otvorena pitanja

Moje opservacije o snimanju ročišta nisu tek akademska konstrukcija. One nisu ni samo posljedica mojeg bavljenja komparativnim građanskim procesnim pravom, iako je svakako važno da se uoči kako se koristi tehnika snimanja u sudovima u Švedskoj, Brazilu, Estoniji, Austriji, Norveškoj, Nizozemskoj, Portugalu ili Velikoj Britaniji – da spomenem samo neke zemlje koje imaju razvijene tehnike snimanja sudskih ročišta.

Osobno sam bio u prilici ne samo susretati se s tonskim snimanjem ročišta, nego ga i koristiti odnosno i osobno organizirati u kontekstu arbitražnih postupaka. Kao što sam već rekao, moja prva takva iskustva potječu još iz početka 2000-tih, iz razdoblja prije postojanja digitalnih snimača, u doba kada su se snimke skidale s analognih diktafona pa potom digitalizirale i pržile na CD diskove.

Posljednje takvo iskustvo bilo je od prije nešto manje od pet mjeseci, iz postupka organiziranog u arbitražnom centru u Parizu, a uključivalo je simultano snimanje, prijevod na jezik arbitraže, te prijenos teksta zapisnika uživo na desetak monitora u ročišnoj dvorani. Slična iskustva imam iz ICSID-ovih arbitraža u Washingtonu, *ad hoc* arbitraža u Švicarskoj, ali i iz manjih trgovačkih arbitraža u Hrvatskoj i izvan nje u kojima sam kao arbitar imao zadaću organizirati postupak, pa tako i snimanje ročišta. Mogu sa zadovoljstvom kazati da u čitavom tom razdoblju od dvadesetak godina nisam nikada imao problema sa snimanjem – naprotiv, ono je uvelike olakšavalo i pojednostavljivalo postupak.

Posljednja opažanja u vezi snimanja ročišta posvetio bih pitanju moderatora o tome **je li potrebno transkribiranje snimaka**, odnosno pitanju **bi li prenošenje tonske snimke u tekst trebalo biti obvezatno ili ne**.

U odgovoru na ovo pitanje treba krenuti od činjenice da se **svaka audio snimka** (pa i snimka zvuka na audiovizualnom zapisu) **može po potrebi prenijeti u tekst**. Bi li to uvijek trebao biti slučaj, odnosno kada bi se i kako vršila transkripcija, ovisi o naravi slučaja i konkretnim okolnostima.

Većina postupaka u kojima sam sudjelovao koristila se uslugama transkribiranja i proizvodila tzv. *verbatim* zapisnike. Međutim, u svima njima bila je riječ o predmetima relativno visoke (nekada i apsolutno visoke) vrijednosti predmeta spora, često s

međunarodnim elementom, uz visokostručno pravno zastupanje, tako da su već i te okolnosti opravdavale troškove transkripta. No, i tu su se razlikovali modaliteti rada.

U manjim predmetima, arbitražni sud bi organizirao snimku ročišta, a stranke bi po potrebi same dale izraditi transkript, u cijelosti ili u dijelu. U drugim slučajevima, arbitražni bi sud na trošak stranaka unajmio servis za transkribiranje, koji bi u roku od nekoliko dana ili tjedana izradio verbatim zapisnik. U većim predmetima, stranke bi se često znale sporazumjeti da, uz posebnu doplatu, naruče tzv. *overnight transcript*, što znači da bi u slučaju održavanja rasprave u nekoliko uzastopnih raspravnih dana već sljedeće jutro imale puni transkript jučerašnjeg ročišta.

U najvećim slučajevima, postupak bi bio organiziran tako da se tzv. *sirovi transkript*, još nepročišćeni tekst transkripta koji se sastavlja simultano s tijekom rasprave, može odmah pratiti, a njegova kopija se šalje čim ročište završi. Naravno da su i troškovi uvijek korespondirali brzini i kvaliteti izrade transkripta – i nisu bili mali. Za bolje i brže transkripte, cijena je redovito bila veća od 5.000 EUR po raspravnom danu.

S druge strane, ako se ograniči na snimanje i slanje audio snimke strankama, troška praktično nema, odnosno svaka se stranka može odlučiti hoće li, u kojoj mjeri i kako za potrebe narednih procesnih radnji skinuti pojedine dijelove snimke i prenijeti ih u tekstualni oblik.

U kontekstu sudskog parničnog postupka, svakako treba voditi računa o tome da u mnogim sudovima **veliku većinu postupaka čine stvari male vrijednosti**, a da čak i kada stvar formalno nije bagatelna vrijednost postupka ne prelazi desetak tisuća EUR. U stvarima male vrijednosti je i prije pokušaja digitalizacije vrijedilo pravilo o tome da se ne treba bilježiti sadržaj svih procesnih radnji te da je dovoljno sastavljati tzv. sumarni zapisnik – zapisnik koji sadrži samo bilješke o bitnim radnjama u postupku. U svim takvim slučajevima, **obvezna izrada transkripta bila bi nerazmjernan teret**, i redovito bi koštala i više od onoga što je predmet parničenja.

Razlika između primjene procesnih načela u kaznenom i građanskom postupku tu također dolazi do izražaja. Za razliku od kaznenog postupka, koji se vodi po načelu oficioznosti, u građanskom postupku, u skladu s načelom dispozicije, pa i načelom lojalne procesne suradnje, **odluka o tome treba li se ili ne izrađivati transkript** te kako će ga se i kada sastaviti, trebala bi biti odluka koju se **donosi nakon konzultiranja stranaka, u svjetlu svih okolnosti slučaja**. Vodeće procesno načelo pri odlučivanju trebalo bi biti **načelo procesne razmjernosti (proporcionalnosti)**, u skladu s kojim bi trebalo procijeniti koliko je oportuno, uzimajući u obzir značenje i važnost postupka, da se već od početka izrađuje *verbatim* zapisnik.

Osobno, mogu samo potvrditi da je čak i u relativno složenim predmetima bilo moguće kvalitetno raditi bez *verbatim* zapisnika – jer se u konačnici sud, po načelu akuzatornosti, trebao prije svega voditi činjeničnim navodima stranaka, koje bi se u svojim podnescima referirale na pojedine dijelove snimke s raspravnih ročišta. Uz odgovarajuće citiranje, sud uvijek brzo i jednostavno može provjeriti je li akuratno pozivanje stranaka na pojedinu izjavu s dokaznog ročišta, i to samo u slučaju da se stranke oko toga ne slažu, ograničavajući se pritom samo na ponovni pregled relevantnog dijela snimke.

Ukratko, iskustvo pokazuje da na kraju, imali mi transkript rasprave ili ne, tijelo koje odlučuje rijetko ima potrebu integralno čitati transkript ili preslušavati snimke, iako je vrlo korisno da se cjelovita snimka po potrebi ima na raspolaganju.

Stoga, kako iz komparativne perspektive, tako i iz perspektive vlastitog praktičnog iskustva, mogu bez zadržke odgovoriti da je, **barem do trenutka do kojeg će kvalitetan automatski sustav za transkripciju omogućavati da se bez troškova ili uz marginalne troškove zvučni zapis prenese u tekst, potpuno transkribiranje svih snimki ročišta u građanskom sudskom postupku neracionalno i nepotrebno.** Vjerujem da je logika u kaznenom postupku ponešto drugačija, ali i tu bi pravi odgovor trebalo dati u duhu načela procesne razmjernosti.

Hvala na pozornosti!

Prof. dr. sc. Alan Uzelac